

цілісне утворення, яке можна конструювати як сукупність мікропроцесів [5].

Отже, емпатія розглядається і як стан, і як процес і як психічна властивість. При цьому емпатія виступає як умова діяльності, де об'єктом цієї діяльності виступає інша людина, і з іншого боку, емпатія виникає як об'єкт формування. У юнацькому віці особливо важлива потреба в доброзичливих відносинах, які припускають тенденцію до повного осмислення і визнання іншого, встановлюючи інтимно-особистісний характер спілкування і взаємодії з однолітками, а також і зі значущими дорослими. В основі цих взаємовідношень лежать емпатійні здатності сторін комунікації.

Література:

1. Мухіна В. С. Вікова психологія. Феноменологія розвитку. М.: Академія, 2009.
2. Гаврилова Т. П. Понятіе емпатии в зарубежной психологии. Исторический обзор и современное состояние проблемы / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. 2005. №2. С.147–156.
3. Гаврилова Т. П. Емпатія та її особливості у дітей молодшого та середнього шкільного віку. Дис. ... канд. псих. наук / Т. П. Гаврилова. М., 1977.
4. Гіппенрейтер Ю. Б. Введення в загальну психологію. М.: АСТ, Астрель, 2008.
5. Акрушенко А. В. Психологія розвитку та вікова психологія. Конспект лекцій. / А. В. Акрушенко, О. А. Ларіна, Т. В. Катар'ян. М.: Ексмо, 2008.

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Мелешко О. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

0978829078@ukr.net

Сьогодні пенітенціарна система в Україні постійно доводить свою компетентність і ефективність, відображає перехід нашої держави на новий рівень забезпечення відбування покарання ув'язненими. Однією з найважливіших його рис, що впливає на успішність виконання працівником пенітенціарної системи професійних завдань, є його комунікативна толерантність. Ми

вважаємо, що комунікативна толерантність працівника установ виконання покарань є необхідною рисою, яка визначає характер і специфіку його взаємовідносин з ув'язненими і колегами, враховуючи особистий досвід фахівця, його інтереси, схильності, моделі поведінки, особливості спілкування та специфіку умов професійної діяльності.

Проблемі вивчення толерантності присвячені наукові праці О. Г. Асмолова, Г. Л. Бардієра, О. А. Гриви, І. Б. Гриншпуна, М. Громкової, П. А. Комогорова, О. Ю. Клепцової, А. В. Мудрика. Комунікативна толерантність постає предметом досліджень таких авторів як В. В. Бойко, І. О. Борейчук, О. С. Гребенець, А. Г. Скок. Специфіка професійної діяльності працівників пенітенціарної системи представлена у працях С. О. Деніжної, А. Є. Левенець, Є. С. Макогончук, Р. М. Масагутова, Ю. В. Меркулової, О. В. Тімченко. Окремі актуальні дослідження О. Є. Туринської, О. М. Цільмак, М. С. Ятчук присвячені специфіці комунікативних характеристик, у тому числі і толерантності, працівників пенітенціарної системи. У професійній діяльності працівників пенітенціарних установ комунікативна толерантність відіграє важливу роль, виступаючи вагомим аспектом професійної компетентності, спроможності працівника до успішного виконання професійних обов'язків (М. М. Чичуга [2], М. С. Ятчук [3]). Як представник професій типу «людина-людина» працівники УВП реалізують гуманістично орієнтоване спілкування, що обумовлене комунікативною толерантністю та визначає успішність професійної адаптації (Н. О. Чайкіна [1]). Разом із тим, проблема пошуку чинників формування комунікативної толерантності працівників пенітенціарної системи залишається актуальною та потребує вирішення. Зокрема, вагомим виступає питання впливу професійного вигорання та особистісних деформацій працівників установ виконання покарань на комунікативну толерантність даної категорії працівників, що обумовлено специфікою професійної діяльності пенітенціарної системи. Тож, вище сказане зумовлює актуальність теми дослідження.

Тож, метою даного дослідження виступає опис результатів емпіричного дослідження особливостей комунікативної толерантності працівників установ виконання покарань з різним рівнем професійного вигорання.

Емпіричне дослідження здійснювалось на основі положення про те, що професійне вигорання працівників установ виконання покарань є чинником їх комунікативної толерантності. Зокрема, працівники установ виконання покарань із низьким рівнем професійного вигорання, скоріше за все, характеризуються високим рівнем толерантності, комунікативних і організаторських здібностей та низьким показником комунікативної агресивності. Натомість,

працівники установ виконання покарань із високим рівнем професійного вигорання, скоріше за все, характеризуються низьким рівнем толерантності, комунікативних і організаторських здібностей при вираженій комунікативній агресивності. В емпіричному дослідженні використані методики Методика «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова); Методика «Дослідження комунікативних та організаторських схильностей» (за В. В. Синявським, Б. А. Федоришиним); Методика «Оцінка агресивності у відносинах» (А. Ассінгер); Методика діагностики професійного вигорання (В. В. Бойко). Дослідження проведене на вибірці, до якої увійшли 120 досліджуваних (106 жінок та 14 чоловіків), які працюють у Державній установі «Божковська виправна колонія (№16)».

За результатами проведеного дослідження встановлено, що майже половина досліджуваних має низький рівень толерантності (42%, 50 осіб). Їм властива висока інтолерантність і наявність виражених інтолерантних установок по відношенню до навколишнього світу і людей. Також, виявлено, що третина представників вибірки (36%, 44 особи) характеризуються вираженим високим рівнем толерантності. Взаємодію вони організовують з врахуванням особливостей інших людей.

Працівникам установ виконання покарань переважно властиві розвинуті комунікативні і організаторські здібності (60%, 72 особи). Вони не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються громадською діяльністю.

Для половини досліджуваних властива виражена комунікативна агресивність (45%, 54 особи). Такі досліджувані можуть бути неврівноваженими та жорстокими у стосунках з оточуючими. Вони орієнтовані на зайняття лідируючої позиції у стосунках з оточуючими, досягати власні інтереси за рахунок інтересів іншої сторони комунікації.

Окрім цього, для третини досліджуваних (32%, 38 осіб) властива виражена дружелюбність у контактах з оточуючими, вони не схильні проявляти агресію у будь-яких її формах, налаштовані на сприйняття особистості партнера по спілкуванню як цінності.

Найбільш явно вираженим компонентом емоційного вигорання працівників установ виконання покарань є напруження, а найменш вираженим – виснаження. Для більшості досліджуваних властивий виражений компонент напруження (51%, 61 особа). Такі працівники незадоволені собою, переживають негативні емоції під час професійної діяльності. Також, нами зафіксовано, що 32% (38 осіб) досліджуваних характеризуються явно вираженою емоційною резистенцією. Вони переважно схильні до неадекватного вибіркового емоційного реагування

та емоційно-моральної дезорієнтації. Працівникам установ виконання покарань практично не властиве виснаження, як компонент емоційного вигорання у професійній діяльності. Переважна більшість досліджуваних прагне працювати не відчуваючи при цьому емоційного відчуження.

Результати порівняльного дослідження комунікативної толерантності працівників установ виконання покарань з різним рівнем професійного вигорання засвідчили, що професійне вигорання даної категорії працівників є чинником їх комунікативної толерантності. Зокрема, працівники установ виконання покарань із низьким рівнем професійного вигорання, дійсно, характеризуються високим рівнем толерантності ($\chi^2=10,325$, $p\leq 0,01$), комунікативних і організаторських здібностей ($\chi^2=11,365$, $p\leq 0,01$) та низьким показником комунікативної агресивності ($\chi^2=12,517$, $p\leq 0,01$). Ці працівники, не маючи вираженого виснаження в умовах професійної діяльності, спрямовані на прояви толерантності у стосунках із ув'язненими, вони приймають їх точку зору, демонструють прийняття та повагу відносно засуджених. Вони переважно гуманістично налаштовані на спілкування з оточуючими, прагнуть з ними взаємодіяти не конфліктуючи. Такі їх комунікативні характеристики відповідають відсутності професійного вигорання і відображають спроможність успішно функціонувати в межах професійних обов'язків.

Натомість, працівники установ виконання покарань із високим рівнем професійного вигорання характеризуються низьким рівнем толерантності, комунікативних і організаторських здібностей при вираженій комунікативній агресивності. Вони переживають виражений стан емоційного та професійного вигорання, що ускладнює реалізацію ними комунікації. Надмірні перенавантаження на роботі унеможливили нормальну комунікативну поведінку таких працівників. Тобто, такі працівники виправних закладів втратили гуманістичну орієнтацію на особистість ув'язненого, почали проявляти інтолерантність – неприйняття поглядів ув'язненого, обмеження його свободи поза рамками, що передбачені процедурою ув'язнення. Вони більше агресивні у стосунках з оточуючими, ніж інша група досліджуваних, характеризуються вираженою агресивною комунікативною установкою по відношенню до оточуючих. Ці досліджувані налаштовані на конфліктну взаємодію з іншими людьми, можуть проявляти агресивне ставлення до них у різних формах, що базується на їх виснаженості в умовах професійної діяльності.

При цьому, питання чинників комунікативної толерантності працівників установ виконання покарань залишається остаточно не вивченим та потребує вирішення. Зокрема, перспективою подальших наукових розвідок автора може виступати вивчення особливостей зв'язку стилів поведінки у конфлікті, локусу контролю і мотиваційно-ціннісних типів працівників пенітенціарної системи із особливостями їх комунікативної толерантності.

Література:

1. Чайкіна Н. О. Толерантність як особистісний потенціал адаптивних стратегій вчителя. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works / edited by M. A. Zhurba. Montreal: CPM «ASF», 2020. Issue 4 (9). P. 41–43.*
2. Чичуга М. М. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Х., 2016. 265 с.
3. Ятчук М.С. Проблема девіантної поведінки у працівників державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми психології. 2018. Том XI. Випуск 16. С.245–255.*

УДК 316.614+159

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ У ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Мельничук М. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

igopolt@ukr.net

На початку ХХІ століття такі галузі науки, як педагогіка, дефектологія, дитяча неврологія, спеціальна психологія та ін. проявили підвищений інтерес до нейропсихології та її методів.

Причиною зацікавленості стало збільшення числа дітей з різними вадами здоров'я, зростання відсотку невстигаючих у навчанні, а також збільшення числа дітей з труднощами адаптації до нових шкільних умов. Ці обставини сприяли активному розвитку дитячої нейропсихології.

Нейропсихологія – це галузь психології, яка спрямована на вивчення мозкових механізмів вищих психічних функцій. В рамках клінічної психології поряд з нейропсихологією виділяють ще ряд напрямків: патопсихологію, психосоматику, психологію аномального розвитку, психотерапію.

Нейропсихологія як галузь психологічної науки почала складатися на початку ХХ століття. Вона сформувалась на стику декількох наукових дисциплін, кожна з яких внесла свій вклад в її понятійний апарат – психології, медицини, фізіології. Засновником вітчизняної нейропсихології є видатний учений ХХ століття, доктор психологічних і медичних наук О. Р. Лурія [3]. Багато в чому завдяки йому, вітчизняна нейропсихологія відома у всьому світі і займає одне з перших місць серед інших нейропсихологічних шкіл в зарубіжних країнах. Роботи О. Р. Лурія представлені у всіх сучасних зарубіжних медичних виданнях про порушення навчання і поведінки. Розвиваючи ідеї Л.С. Виготського про системну будову вищих психічних функцій,